

práci setkávají. Monografie je psána čtivým jazykem, proto jsem přesvědčen, že upoutá nejen odborníky, kteří se zabývají tématy souvisejícími se sociálním vyloučením, ale že bezpochyby osloví i některé zájemce z řad širší veřejnosti, kterým nejsou lhostejné otázky spojené s problematikou života na okraji společnosti.

Michael Rádl

Radl.Michael@seznam.cz

Radek Vorlíček: *Jak se daří inkluzi u nás a na Slovensku. Pohled do konkrétních škol*

Pavel Mervart, Červený Kostelec
2019, 322 s.

Kniha Radka Vorlíčka nabízí neotřelý příspěvek k tématu inkluze. Autor předkládá výsledky svého dlouhodobého výzkumu na celkem dvanácti českých a slovenských základních školách. Velkou výhodou knihy vidím v proklamovaném propojení interakcionistické perspektivy s perspektivou systému. Autor pracuje s neverbální složkou mezilidských vztahů, aby vyjádřil vzájemné vztahy žáků v třídním, potažmo školním kolektivu. Pomocí názorných ilustrací, které přikládá k textu, vyjadřuje proxemiku, kterou si dává do souvislosti s exkluzí některých žáků. Takový přístup je neobvyklý a umožňuje zobrazovat některé sociální situace pomocí schémat, která Vorlíček ve své knize často přikládá k textu jako pomůcku k jeho pochopení. Pomocí takového přístupu také reflektuje jeho osamocení jakožto výzkumníka, která ho mnohdy vyčlenila z kolektivu, ale na druhou stranu, jak dokládá příkladem

v ZŠ Puchmajerově, kolektiv po dobu jeho výzkumu trochu, byť nuceně, stmelila.

V knize se dočítáme, že autor se tématu inkluze a exkluze žáků věnuje dlouhodobě, od bakalářského studia, po postdoktorandskou pozici, která přispěla ke vzniku knihy. Vorlíček se věnuje tématům antropologie vzdělávání a sociologie dětství. Zkoumá nejen prostředí základních škol, ale i nízkoprahových klubů a sociálně vyloučených lokalit. Umně spojuje svět antropologie se světem školství a odhaluje skryté vztahy, které se objevují v třídních kolektivech a jimiž jsou třídní kolektivy navíc utvářeny.

Autor se hned na několika místech zmiňuje o svých morálních dilematech při výzkumu, který provázely jak případy sociálního vyloučení z třídního kolektivu, tak i šikana. Svou pozicionalitu reflektuje poctivě, upřímně a lidsky. Popisuje situaci, ve které se dostal do rozporu mezi rolí výzkumníka a občana, kdy okřikl hlouček dětí, které před jeho očima začaly šikanovat chlapce. Ti v něho ale poté ztratili důvěru a to vedlo ke „ztrátě terénu“, protože se žáci před ním uzavřeli. Taková sebe-reflexe je výrazem jeho upřímného zájmu nejen o terén, ale také o ideální stav třídního kolektivu. Je to ovšem problém, který může vést ke znehodnocení celého bádání vlivem uzavření výzkumného pole. Takovou situaci Vorlíček hodnotí pomocí několika otázek, které ve své knize předkládá jako podněty k přemýšlení pro badatele ve školství. Jsou mezi nimi etické otázky o ochraně citlivých osobních údajů, vstupu do terénu, komunikace s řediteli škol, ale i výše zmíněná pozicionalita ve třídě a otázka záměrného přehlížení symbolického násilí a šikany výzkumníkem za účelem zjišťování dynamiky třídního klimatu. Považuji za přínos, že autor se nebojí

nazvat některé situace šikanou a přispívá tak, podle mého názoru, k obecnému povědomí o tomto jevu.

Vorlíček se snaží o určitý komparativní přístup, který by byl velice náročný, nebýt celkem elegantního řešení v podobě zvolené metody deetnizace sociálních vztahů, která mu umožňovala přistupovat k viděným jevům optikou konstrukce etnicity a jejím zasazením do širšího společenského rámce dané lokality, kdy přemýšlí o terénu jako něčem dynamickém a neohraničeném. To by nebylo samo o sobě v antropologickém výzkumu tak ojedinělé, kdyby právě taková kontextualizace neumožňovala vidět v širším společenském měřítku události, které se promítají do domácností a posléze do vztahů dětí na základních školách. To, co mě na knize zaujalo, je lehkost, s jakou autor popisuje dětské konverzace, ve které se ovšem zrcadlí často velmi nepřátelské interetnické vztahy, které panují v daných lokalitách. Jako příklad uvádím velice složité fungování základní školy ve Šluknovském výběžku, kde autor popisuje problémy, s jakými se potýkali zaměstnanci školy už jen při pohybu venku s romskými žáky. Romské žáky vidí prizmatem jejich pohybu v sociálním prostoru třídy či školy, kde je jejich etnicita znovu utvářena a ustanovována, nebo potvrzována. Právě taková konstrukce etnicity může být dle závěrů autorova výzkumu rizikem vzniku exkluze. Je proto s podivem, že jsou ředitelé škol nuceni počítat romské žáky na svých školách, protože taková kategorizace může ve výsledku přispívat k jejich vylučování, a samou podstatou, i když vznikla v rámci podmínek inkluze, může vést k jejímu přesnému opaku. Takové požadavky jsou totiž kritizovány (domnívám se, že oprávněně) právě pro nutnost konstrukce sociální

kategorie etnicity, kterou ředitelé musí tvořit. Tento fenomén autor bohužel nediskutuje, ačkoliv se v knize zmiňuje o mapě sociálně vyloučených lokalit v ČR. Deetnizace, s jakou autor pracuje, má výhodu i v nebinárním přístupu k sociálnímu poli. Autor nevidí zkoumaný kolektiv jako romské a neromské žáky, ale jako žáky s určitým kapitálem, který je vytvářený a utvrzovaný okolím.

Autor osciluje mezi metodologií vyvstávající z pohledu jednotlivce a pohledem skupiny. Tam, kde vidí nějaký přesah do skupinového pojetí, tak volí perspektivu skupinovou, zatímco v některých případech volí spíše egocentrismus, tedy pojetí z hlediska individuálního aktéra. Jeho metody jsou tak do velké míry závislé na aktuálním kontextu situace, kterou zkoumá a vytváří tak badatelsky velice náročný úkol, takzvaně „vidět za roh“, tedy probádat prostředí tak pečlivě, že postihne nejen školní prostředí, ale i mimoškolní klima obce (lokality).

Unikátnost Vorlíčkova bádání tkví mimo jiné v poznatku, na který přišel při svém dlouhodobém výzkumu. Při zvyšování počtu romských žáků na základních školách dochází k tomu, že neromští rodiče mají tendenci přeřazovat své děti jinam, čímž vzniká etnická homogenizace uvnitř školy, kterou navštěvují právě romští žáci. Inkluze je tak často doprovázena exkluzí. Kladu si otázku, jak by takový poznatek mohl zahýbat s někým, kdo má moc změnit systém, který nutí ředitele nahlašovat počty romských žáků na svých školách. Autor pomocí svých zkušeností poukazuje na častou etnizaci romských dětí mezi jejich vrstevníky v třídních a školních kolektivech a popisuje řadu příkladů, kdy dochází i k nějaké formě etnického

rozlišování žáků ze strany samotných pracovníků základních škol. Problémem inkluze v ČR je, že často přehlídí celospolečenský kontext a její autoři zřejmě doufají, že se podaří změnit společnost pomocí změny jejich nejmladších aktérů. Vorlíček ukazuje, že vztahy dětí jsou odrazem společenského uspořádání. Děti nejsou tabula rasa, rodí se a žijí v už zavedených společenských vzorcích a autor často poukazuje na vzájemné souvislosti mezi dětskými vztahy a ideologií, která panuje v dané lokalitě. Zmiňuje i příklad plánovaného vzniku soukromé školy v obci nesoucí krycí označení Lípovec, která by už ve své ekonomické podstatě vyloučila romské děti z účasti na vzdělávání v ní.

Co se týče vnitřních vztahů v rámci tříd, Vorlíček si všímá několika faktorů, které podmiňují seskupování, ale i rozdělování žáků mezi sebou navzájem na různé skupiny. Tyto děje závisí na kontextu, který autor vždy v kapitole popisuje. Jedním z důležitých kritérií seskupování je gender. Třídy se často v pozorovaných školách dělí na chlapecké a dívčí kolektivy, všimla jsem si, že se to děje zejména tehdy, když v třídním kolektivu chybí romští spolužáci. Ti jsou často terčem vyčleňování a posléze dochází k situaci, kdy je gender přeznačen etnicitou. Romské dívky a romští chlapci jsou poté prostorově vyčleněni. Dalším z důležitých faktorů, na jehož základě dochází k vytváření skupin, je ekonomické zázemí, ze kterého pocházejí žáci. Tento

faktor se může, ale nemusí, krýt i s romskou etnicitou.

Tuto knihu považuju za zajímavou nejen pro akademiky, ale i pro odbornou veřejnost z řad pedagogů, kteří by se rádi dozvěděli něco víc o dynamice utváření a upevňování třídních kolektivů, čehož jsou součástí. Je zajímavým příspěvkem k inkluzi, nejen popisovanými mechanismy exkluze, ale i psychosociálními charakteristikami šikany, které autor v knize popisuje. Text je velice čtivý, doplněný praktickými ilustracemi, je proto vhodný i pro ty čtenáře, kteří se tématem inkluze nezabývají a sáhli nejprve po Vorlíčkově knižní prvotině. Oceňuji skvělou redakční a nakladatelskou práci, která je, mimo jiné, vidět i na absenci překlepů.

Autor si v úvodu klade za cíl spojit interakcionistickou perspektivu s perspektivou systému, který je v textu implicitně spojen s kapitály, jejichž prostřednictvím děti vstupují do sociálního pole školy. Tento záměr se podle mého názoru daří naplnit skrze široce kontextuální výzkum, který každý kolektiv propojuje s širší realitou lokality. Tak každý rozhovor, zachycený v knize, jen odráží sociální konstruktivitu, tedy schopnost vytvářet konstrukty, která se přenáší skrze rodiče a dospělě obecně na děti.

Anna Šimečková
annasimeckova@seznam.cz